

Кулматов Шароф Асадович,

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси
Жиноят-процессуал ҳуқуқи кафедраси бошлигининг
ўринбосари подполковник ю.ф.н., доц.

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2018-7-10>

ЖИНОЯТ-ПРОЦЕССУАЛ МАЖБУРИЯТЛАРНИ БАЖАРМАГАНЛИК УЧУН ЖАВОБГАРЛИККА ТОРТИШ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Аннотация: Мақолада процессуал ҳуқуқ ва бурчларнинг жиноят процессидаги ўрни ҳамда процессуал ҳуқуқ ва бурчларини такомиллаштириш зарурияти баён этилган.

Таянч сўзлар: жиноят процесси иштирокчилари, процессуал ҳуқуқ ва мажбуриятлар, жавобгарлик.

Кулматов Шароф Асадович,

Заместитель начальника кафедры уголовно-
процессуального право Академии МВД
Республики Узбекистан
к.ю.н., доцент, подполковник

МЕХАНИЗМ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОРЯДКА ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НЕ ВЫПОЛНЕНИЕ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ОБЯЗАННОСТЕЙ

Аннотация: В статье основаны предложения совершенствования порядка ответственности за не выполнение уголовно-процессуальных обязанностей.

Ключевые слова: участники уголовного процесса, процессуальное право и обязанность, ответственность.

Kulmatov Sharof Asadovich,

Deputy Head of the Department of Criminal
Procedure Law of the Academy of the Ministry
of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan
Candidate of Law, Associate Professor,
Lieutenant Colonel

THE MEANING AND NECESSITY OF PERFECTION OF THE PROCEDURAL RIGHTS AND DUTIES IN CRIMINAL PROCEDURE

Annotation: In article the essence both place of the procedural rights and duties in criminal procedure is opened, the necessity of perfection of the procedural rights and duties is stated.

Key words: The procedural right, procedural duty, participants of process, responsibility.

For citation: Kulmatov Sharof Asadovivh. THE MEANING AND NECESSITY OF PERFECTION OF THE PROCEDURAL RIGHTS AND DUTIES IN CRIMINAL PROCEDURE. Journal of Law Research. 2018, 7 vol., issue 2, pp. 61-65

Мамаклатимизда ўтказилаётган суд - ҳуқуқ тизимидаги ислоҳотлар амалдаги қонунларни чуқурроқ таҳлил қилишга ундайди. Бу эса қонунлардаги мавжуд камчиликларни аниқлашга, уларни бартараф этиш борасидаги тегишли таклифларни ишлаб чиқишга имкон беради.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.М.Мирзиёев "Айни пайтда Асосий Қонунимиз талабларини тўлиқ амалга ошириш борасида ҳали олдимизда улкан вазифалар турганини яхши тушунамиз. Яъни халқимиз ҳаёт даражаси ва сифатини янада яхшилаш, инсон ҳуқуқ ва манфаатларини амалда таъминлаш бўйича ҳали кўп иш қилишимиз керак. Энг аввало, одамларимиз ислоҳотлар самарасини келажакда эмас, балки бугун ўз ҳаётида ҳис этишлари зарур[1]" деб таъкидлайди. Ушбу вазифа моҳиятида Жиноят процессуал қонун нормаларининг амалиётда қай даражада қўлланилаётганини таҳлил қилиш ҳамда қайта кўриб чиқиш зарурияти ҳам мавжуддир. Қонунлар мазмунан одилона ҳуқуқий кучга эга бўлиши билан бирга бевосита таъсир этиш кучига ҳам эга бўлиши керак. Шунингдек, қонунлар қабул қилиниши билан бирга самарали қўлланилиши ҳам талаб этилади. Агарда қонунлар қабул қилингани билан уни амалга ошириш механизми тўлиқ тартибга солинмаган бўлса, ушбу қонун фақат қоғозда мавжуд бўлиб қолишига ва ўз аҳамиятини йўқотишга сабаб бўлади.

Амалдаги ЖПКнинг таҳлили жиноят процессида процессуал мажбуриятларни бажармаганлик учун фақат жинойий жавобгарликка тортиш механизмини тартибга солинганлигини кўриш мумкин[2]. Масалан, гувоҳ ёлгон кўрсатув берганлик учун жиноят иши кўзгатилади ва ЖПКда белгиланган тартибда ҳал этилади[3].

Дастлабки тергов амалиётида интизомий жавобгарликка тортиш масаласи ишни юритишга масъул бўлган мансабдор шахсларга нисбатан тегишли низом ёки уставлар асосида тартибга солинганлигини кўриш мумкин. Масалан суд босқичида судья жиноят иши дастлабки терговда тўла ва ҳар томонлама тергов қилинмаганлик ҳолатини аниқлаган ва ушбу ҳолат юзасидан дастлабки тергов органига хусусий ажрим юборган, ушбу хусусий ажрим жиноят ишини юритган терговчига нисбатан юқори турувчи ваколатли орган томонидан тегишли интизомий жазони қўллаш учун асос бўлган[3] ёки бошқа мисол жиноят иши бўйича суриштирувчи терговчининг ёзма топширигини ўз вақтида ёки умуман бажармаганлиги учун терговчи суриштирув органи бошлиғи номига тақдимнома юборган ва бу тақдимнома терговчининг топширигини ўз вақтида ёки умуман бажармаган суриштирувчига нисбатан тегишли интизомий жазони қўллаш учун асос бўлган[4].

Бошқа иштирокчиларни процессуал мажбуриятларни бажармаганликлари учун интизомий, маъмурий ёки фуқаровий жавобгарликка тортилиши масаласи амалдаги ЖПКда тўлиқ ҳал этилмаган.

Амалдаги ЖПКда процессуал мажбуриятларни бажармаганлик учун жавобгарликка тортиш механизмнинг тўлиқ тартибга солинмаганлиги ишни юритишга масъул бўлган мансабдор шахсларга процессуал мажбуриятларни бажармаслик ҳолатини аниқлаш, исботлаш ва тегишли таъсир чорасини қўллаш билан боғлиқ муаммоларни юзага келтиради. Шунинг учун ЖПКда жавобгарликка тортиш механизмини тўлиқ тартибга солиниши талаб этилади.

Фикримизча, дастлабки терговда процессуал мажбуриятларни бажармаганлик учун жавобгарликка тортиш механизми субъектларнинг жиноят процессидаги ҳуқуқий мавқеи ва бажарилмаган мажбуриятларнинг оқибатидан келиб чиққан ҳолда ҳал этилиши лозим деб ўйлаймиз. Масалан: терговга қадар текширув органлари ходимлари терговчининг қонуний топшириғини ўз вақтида бажармаганлиги учун, терговчи дастлабки терговни ҳар томонлама, тўлиқ олиб бормаганлиги учун, прокурор дастлабки терговда назоратни етарли даражада олиб бормаганлиги учун интизомий жавобгарлик, эксперт, мутахассис, фуқаровий даъвогар, фуқаровий жавобгар, гумон қилинувчи, айбланувчи, жабрланувчи, фуқаровий даъвогар, фуқаровий жавобгарларнинг қонуний вакиллари ва вакиллари терговчининг қақирувига биноан узрли сабабларсиз келмаганликлари учун мажбурий келтириш ёки маъмурий жавобгарлик, процесс иштирокчилари дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилганликлари учун жиноий жавобгарлик ва ҳ.к.

Фикримизча процессуал мажбуриятларни бажармаганлик учун жавобгарликка тортиш механизми қуйидаги босқичларда амалга оширилиши лозим:

1. Процессуал мажбуриятларни бажармаслик ҳолатини аниқлаш;
2. Процессуал мажбуриятларни бажармаслик ҳолатини исботлаш;
3. Процессуал мажбуриятларни бажармаганлик учун тегишли жавобгарликни қўллаш.

Биринчи босқичда ваколатли мансабдор шахс процесс иштирокчисини процессуал мажбуриятларни узрли сабабларсиз қасдан бажармаганлигини аниқлайди. Бунда энг аввало ваколатли мансабдор шахс процесс иштирокчисини ЖПКда белгиланган ҳуқуқ ва мажбуриятлари билан таништирган бўлиши ҳамда мажбуриятларни бажармаслик оқибатлари билан олдиндан огоҳлантирган бўлиши талаб этилади.

Иккинчи босқичда ваколатли мансабдор шахс процессуал мажбуриятларни бажармаслик ҳолатини тасдиқловчи маълумотларни тўплайди ва ҳужжатлаштиради, яъни процессуал мажбуриятни бажармаган процесс иштирокчисини олдиндан огоҳлантирганлигини тасдиқловчи ҳужжат, процессуал мажбуриятни бажармаганлик ҳолатини акс эттирувчи маълумотларни холислар иштирокида тегишли баённома ёки далолатномаларда акс эттиради ва қарор ёки ҳулоса чиқаради.

Учинчи босқичда ваколатли мансабдор шахс процесс иштирокчисини процессуал мажбуриятни бажармаганлик ҳолатини исботловчи далилларга таянган ҳолда, қоидабузарликнинг оқибатига кўра тегишли таъсир чорасини қўллаш чораларини кўради, яъни ўз ваколатидан келиб чиқиб таъсир чорасини белгилаб уни ижро эттиради ёки тегишли чора қўллаш ваколатига эга шахс ёки органга ҳужжатларни юборади.

Бизнингча дастлабки терговда процессуал мажбуриятларни бажармаслик ҳолатини аниқлаш ва исботлаш вазифаси ЖПКнинг 85-95 моддаларига мувофиқ суриштирувчи ёки терговчи ва прокурорга юклатилиши керак. Агарда дастлабки терговда процессуал мажбуриятларни бажармаслик ҳолати ишни юритишга масъул бўлган мансабдор шахслар томонидан содир этилса, уларнинг юқори турувчи раҳбарлари ёки бошқа ваколатли мансабдор шахсларга ушбу процессуал мажбуриятларни бажармаслик ҳолатини аниқлаш ва исботлаш вазифаси юклатилиши лозим.

Агарда суд босқичида процесс иштирокчилари томонидан процессуал мажбуриятлар бажарилмаса, унда суд мажлисига раислик қилувчининг ўзи ушбу процессуал мажбуриятларни бажармаган процесс иштирокчисига нисбатан тегишли чорани қўллаши керак.

Фикримизча дастлабки терговда процессуал мажбуриятларни бажармаганлик учун тегишли жавобгарликни қўллаш суд органлари томонидан жиноят ишини кўриб чиқиш вақтида ҳал этилиши керак.

Бизнингча, дастлабки терговда процессуал мажбуриятларни бажармаганлик учун жавобгарликка тортиш механизми белгиланадиган таъсир чорасининг турига кўра қуйидаги ҳаракатлардан иборат бўлиши мақсадга мувофиқ:

1. Маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилса, терговчи холислар иштирокида ҳолат тўғрисида баённома тузади ва мажбуриятни бажармаган шахсни маъмурий жавобгарликка тортиш тўғрисида қарор қабул қилиб, келгусида тегишли суд томонидан жиноят иши билан бирга кўриб чиқиш учун жиноят ишига қўшиб қўяди.

2. Интизомбузарлик бўйича, терговчи ёки прокурор процессуал мажбуриятни бажармаган процесс иштирокчисининг юқори турувчи раҳбарига интизомбузарлик ҳолати тўғрисидаги ҳужжатлари билан тақдимнома киритади, шунингдек тақдимномага мувофиқ қўрилган чора ҳақида ўттиз кун ичида жавоб хаги юбориш ҳақида талаб ёзилиши лозим;

3. Фуқаровий ҳуқуқбузарлик бўйича, ЖПКнинг 301-313-моддалари ва ФКнинг 990, 991, 1021, 1022-моддаларида назарда тутилган тартибда суд томонидан ҳал этилади;

4. Жиноят содир этилганда жавобгарлик бўйича, дастлабки терговда суриштирувчи, терговчи ёки прокурор процесс иштирокчилари содир этган процессуал мажбуриятларини бажармаслик билан боғлиқ жиноят аломатларини аниқлаб, иш қўзғатади ва ЖПКда белгиланган тартибда ҳаракат қилади.

Бизнингча, юқоридагиларни инобатга олган ҳолда ЖПКга қуйидаги таҳрирдаги "Процессуал мажбуриятларни бажармаганлик учун жавобгарликка тортиш тартиби" деб номланувчи янги 2711-моддани киритиш зарур:

Суриштирув ёки дастлабки терговда процесс иштирокчилари томонидан мазкур Кодекснинг 271-моддасининг 2-қисмида назарда тутилган маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилганда бу ҳақда суриштирувчи, терговчи холислар иштирокида баённома тузиб, унда мажбуриятни бажармаган шахсни маъмурий жавобгарликка тортиш тўғрисида қарор қабул қилади ҳамда мазкур маъмурий ишни тегишли ҳужжатлар билан бирга туман (шаҳар) маъмурий судга кўриб чиқиш учун юборади.

Суриштирув ёки дастлабки терговда процесс иштирокчилари томонидан процессуал мажбуриятларни бажармаслик оқибатида интизомий ҳуқуқбузарлик аломатлари аниқланганда, суриштирувчи, терговчи ёки прокурор процессуал мажбуриятни бажармаган процесс иштирокчисининг юқори турувчи раҳбарига мазкур Кодекснинг 299-моддасига мувофиқ интизомбузарлик ҳолати тўғрисида тегишли ҳужжатлари билан тақдимнома киритади. Тақдимнома асосида қўрилган чора ҳақида тегишли корхона, муассаса ва ташкилот ўттиз кун ичида суриштирувчини, терговчини ва прокурорни хабардор қилиши керак.

Суриштирув, дастлабки тергов ёки суд томонидан тугатилган ёҳуд оқланган шахсга нисбатан ноқонуний қарор қабул қилганлиги туфайли етказилган мулк

ёки маънавий зарарни қоплаш ЖПКнинг 301-313-моддаларида назарда тутилган тартибда суриштирувчи, терговчи ёки суд ҳал этади.

Маъзур моддада кўрсатилган процесс иштирокчилари томонидан жиноят содир этганлиги аниқланганда, ушбу Кодекснинг умумий жиноят иши юзасидан суриштирув ёки дастлабки тергов амалга оширилади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, амалдаги жиноят-процессуал қонунчилигимизда жиноят процесси иштирокчиларини процессуал мажбуриятларни бажармаганлик учун жавобгарликка тортиш механизмининг тўлиқ белгиланиши, процесс иштирокчиларини ўз мажбуриятларига нисбатан масъулият билан ёндашишларига ундайди, суриштирувчи, терговчи ва прокурорга процессуал мажбуриятларни бажармаган процесс иштирокчисига нисбатан тегишли таъсир чорасини қўллашда қийинчилик туғдирмайди. Бу эса дастлабки тергов ва суд муҳокамасини самарали кечишига ва жиноят иши бўйича ҳақиқат қарор топишига замин яратади.

Сноски/References/Иқтибослар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 25 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги "Конституция - эркин ва фаровон ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустақкам пойдеворидир" мавзусида сўзлаган маърузаси.
2. Абдурахмонов У.А. Суриштирув, дастлабки тергов, прокуратура ва суд органлари томонидан фуқароларга етказилган зиённи қоплаш. Юрид. фан. номз. ... дис. автореф. - Т.: ТДЮИ, 2009. - 23 б.
3. Гулистон шаҳар жиноят ишлари бўйича суди архиви материаллари.
Сирдарё вилоят жиноят ишлари бўйича суди архиви материаллари.